

Jog

történeti szemle

2011
1. szám

BUDAPEST · GYŐR · MISKOLC

A TARTALOMBÓL

Alapelvek a neoabszolutizmus
váltóperes gyakorlatában

Hatalmi felségjelvények

Az 1947-es ellenzéki pártok
utódpártjai a forradalom és a
szabadságharc idején

Az I. világháború hatása és
következményei a magyar
igazságügyi impériumra

A virilizmus bevezetése
és a cégek virilis jogának
megítélése Szegeden

Ausztria hadianyag-szállításai
az NSZK részére –
A semlegesség és az
államszerződés egy speciális
szempontból

Állami jelenlét
a felsőbb oktatásban: a kezdetek

Jubileum – ELTE 375

Az ELTE Állam- és Jogtudományi
Kara, valamint Történettudományi
Kara az első egyetemi értesítő
tükreben (1954–1955)

Pázmány Péter

TARTALOM

TANULMÁNYOK

BABJÁK Ildikó: Alapelvek a neoabszolutizmus váltóperes gyakorlatában	1
BÓDINÉ BELIZNAI Kinga: Hatalmi felségjelvények	5
IZSÁK Lajos: Az 1947-es ellenzéki pártok utódpartjai a forradalom és a rendszerváltás idején	19
NÁNÁSI László: Az I. világháború hatása és következményei a magyar igazságügyi impériumra	27
VARGA Norbert: A virilizmus bevezetése és a cégek virilis jogának megítélése Szegeden	43
MŰHELY	
MARUZZA Zoltán: Ausztria hadianyag-szállításai az NSZK részére. A semlegesség és az államszerződés egy speciális szempontból ..	47
RIGÓ KINGA: Állami jelenlét a felsőbb oktatásban: a kezdetek	52
JUBILEUM – ELTE 375	
FÖGLEIN Gizella: Az ELTE Állam- és Jogtudományi Kara, Történettudományi Kara, valamint az Egyetemi könyvtár az első egyetemi értesítő tükrében (1954–1955) (1954–1955)	55
KÖNYVEKRŐL	
Színes képek egy 375 éves univerzitás történetéből – Könyvek az ELTE, illetve a BTK történetéről – GOSZTONYI Gergely	61
Nagymonográfia Ausztria államszervezetéről (1918–1955) – Szabó István monográfiájáról – KAJTÁR István	64
Fontos könyv a fővárosi önkormányzat történetéről – Schweitzer Gábor könyvéről – STIPTA István	65
Magyar jogtörténetek tanulmánykötete a 75 éves Werner Ogris tiszteletére – SOMOGYI Magdolna	66
Both Ödön magyar alkotmány- és jogtörténeti tanulmányai – DEÁK Zoltán	68
A francia területi igazgatási egységek fejlődéstörténete – A poitiers-i egyetem tanulmánykötete – KISS Bernadett	70
SZEMLE	
Barna Attila PhD-értekezésének nyilvános vitája – MOHÁCSI Barbara	72
Beszámoló Pandula Attila habilitációs előadásáról – KÉPESSY Imre	73
Műhelyvita a parlamentarizmusról és a dualizmus koráról az ELTE ÁJK-n – KÉPES György	74
Jogtörténeti alapintézmények és jogi kultúrtörténeti háttérük – Nemzetközi konferencia a Pécsi Tudományegyetemen – FALUS Orsolya	75
Az ELTE 375. jubileumi évének ünnepi eseményei – É. L.	77
Jubileumi konferencia a nagyszombati egyetemen – KÉPESSY Imre	84
A jogi kar professzorai és a hazai jogtudomány – Kiállítás az ELTE Állam- és Jogtudományi Kar előcsarnokában – É. L.	85
Ünnep a Könyvtárban – Kiállítás az Egyetemi Könyvtár alapításának 450. évfordulójára – DOMANICZKY Endre	87
Megemlékezés Bónis György halálának 25. évfordulójáról – K. I.	88
YOU MÁJT WIN 2 – Tanszéki tanulmányi verseny – GOSZTONYI Gergely	89
Nem gróf – KOZÁRI Monika	91
E számunk szerzői	92

Magyar Tudományos Akadémia – Eötvös Loránd Tudományegyetem Jogtörténeti Kutatócsoport

A címlapon:

Pázmány Péter, panaszí, SJ

(Nagyvárad, 1570. október 4. – Pozsony, 1637. március 19.): prímás-érsek, bíboros.

1616. áprilistól turóci prépost, szeptembertől esztergomi érsek, 1629. novemberből bíboros. A trienti zsinat utáni ellenreformáció és a magyar katolikus megújulás vezéralakja. Nagyszombatban (1619) és Bécsben papnevelő intézetet (1623, Pázmáneum), Nagyszombatban magyar tudományegyetemet (1635, bölcséleti és teológiai karral), Pozsonyban jezsuita kollégiumot és gimnáziumot, Érsekújvárt és Kőrmöcbányán ferences kolostort alapított. – 1921. június 13. és 1950. szeptember. 15. között nevét viselte a budapesti kir. m. tudományegyetem, 1983 óta a budapesti Hittudományi Akadémia. A Pázmány Péter Katolikus Egyetem névadója.

Jog

történeti szemle

Nemzetközi szerkesztőbizottság:

Dr. Wilhelm Brauner (Bécs), Dr. Izsák Lajos (a szerkesztőbizottság elnöke), Dr. Peeter Järvelaid (Tallinn), Dr. Günter Jerouschek (Jéna), Dr. Srđan Šarkić (Újvidék), Dr. Kurt Seelmann (Bázel), Dr. Erik Štenpien (Kassa)

Szerkesztőség: Dr. Máthé Gábor, Dr. Mezey Barna, Dr. Révész T. Mihály, Dr. Stipta István

Szerkesztő: Élesztős László (e-mail: elesztosl@ajk.elte.hu)

Szerkesztőség címe: 1053 Budapest, Egyetem tér 1–3. II. em. 211. Tel./Fax: 411-6518

ISSN 0237-7284

Kiadja az Eötvös Loránd Tudományegyetem Magyar Állam- és Jogtörténeti Tanszéke, a Károli Gáspár Református Egyetem Jogtörténeti-Jogelméleti Intézete, a Széchenyi István Egyetem Jogtörténeti Tanszéke és a Miskolci Egyetem Jogtörténeti Tanszéke

Felelős kiadó: Dr. Mezey Barna

Nyomda: GB Kft. 2000 Szentendre, Pátriárka u. 7.

A virilizmus előzményei egészen a reformkorig nyúlnak vissza, amikor az 1843. évi büntető eljárásjogi javaslat kapcsán felmerült, hogy a bírókat olyan testületek választanák a városokban, amelyek kizárólag virilisekből állnának. Deák Ferenc élesen bírálta ezt a javaslatot. Ez a jogintézmény nem volt teljesen ismeretlen a magyar közjogban.¹

A neoabszolutizmus jórészt felszámolta a kiépülőben lévő polgári közigazgatás alapjait, de meg kell jegyezni, hogy egyes elemeit a későbbi reorganizációs városigazgatás felhasználta. A szakigazgatás kiépítése a pénzügyi igazgatás megteremtésével kezdődött. A tisztviselői kar felépítése osztrák mintára történt meg. Idegen közigazgatási hivatalnokokat hoztak be az országba, akik ismerték az új szabályokat és „birodalmi módon” tudtak gondolkodni. A cél az volt, hogy egy osztrák szellemű hivatalnoki réteget hozzanak létre.² A városi igazgatás egy része szakszerűbb és rendezettebb lett.³

Geringer egy bizottságot akart létrehozni, amelynek feladata a városok helyzetének rendezése volt. Az így elkészült provizórikus tervezet (*Provisorische Instruction zur Regelung des Gemeindewesens in den königlichen Freistädten und in den übrigen Gemeinden mit geregelter Magistraten in Kronlande Ungarn*), módosítását követően, 1851-ben látott napvilágot, s hatályba is lépett. Bevezették a virilizmust, amellyel a vagyonosok érdekeit kívánták érvényesíteni. Ez a változtatás a polgári közigazgatásban is megmaradt és fontos tényezővé vált a közgyűlés megalkotásában.⁴

A köztörvényhatósági törvényjavaslatról szóló országgyűlési disputa alkalmával az egyik legélesebb vitát a népképviselő elvét áttörő virilizmus bevezetése váltotta ki, amelynek megítélésében megoszlottak a vélemények.⁵ Gonda László egyenesen „osztrák-magyar örületnek” nevezte, amely ellentmond a „magyar közszellemnek”.⁶ Szerinte az alkotmányosság látszata alatt akarnak abszolutisztikus rendszerelemeket bevezetni, amely ellenkezik a népképviseléssel.⁷ Horn Ede a vagyonos kisebbség „védelméről” beszélt. A virilizmust a census túlzott alkalmazásának vélte. Szerinte „a politika, a választási jog nem más, mint jog, és hogy ezen természetes jog minden becsület és független embert megillet minden alkotmányos országban.”⁸ Hoffmann Pál nem tartotta elfogadhatónak, hogy valakinek annyi joga legyen egy törvényhatóságban, amennyi adót fizet.⁹

Varga Norbert

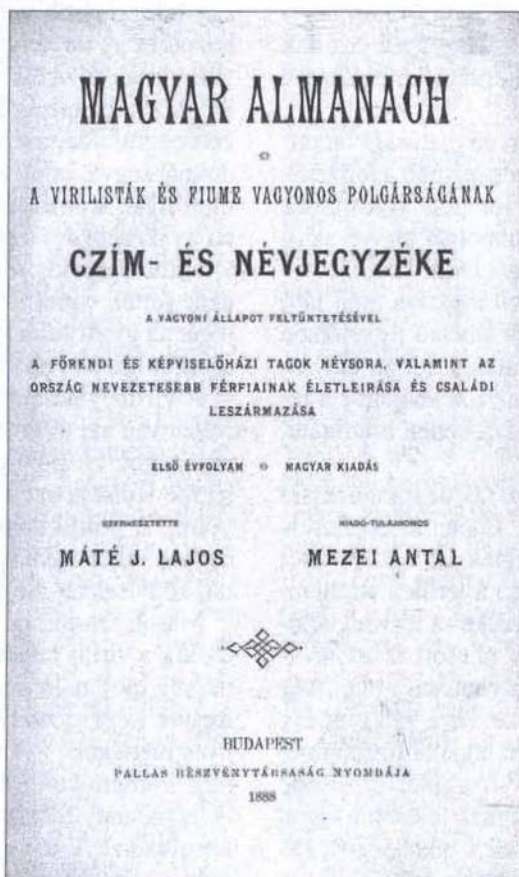
A virilizmus bevezetése és a cégek virilis jogának megítélése Szegeden

Az 1848-as alapokkal ellentétesnek vélte Madarász Károly és Gyczy Kálmán is a virilizmust.¹⁰ Úgy gondolták, hogy egy új társadalmi réteget, „pénzarisztokráciát” hoznak létre. A virilis jogot a városokra nézve károsabbnak tartották, mint a vármegyék esetében, mert a városokban laktak a vagyonosabb személyek.¹¹

Tisza László a virilizmus bevezetésével az értelmiség háttérbeszorulását látta megvalósulni a törvényhatósági bizottságokban. Kiemelte beszédében a virilizmus nemzetiségellenes voltát. A hatalom terjeszkedésének vélte az új jogintézmény bevezetését, ezért nem tartotta elfogadhatónak, hogy „virilis szavazatokkal kell őriztetni a hatalom lajtorját.”¹² Mocsonyi Sándor ellenzéki román képviselő beszéde fordulópontot jelentett.¹³ Ekkor került felszínre ugyanis a közigazgatási reformban szereplő virilis választójog nemzetiségellenes jellege.¹⁴ A Deák-párt sorai is megbomlottak, hiszen Hoffman Pál megtámadta saját pártja javaslatát.¹⁵ Paczolay János szerint nem szabad az önkormányzatokat más alapokra helyezni, mint a törvényhozást.¹⁶

A kormánypártiak a következőkkel támasztották alá a virilizmus bevezetésének szükségességét. Gróf Andrássy Gyula nem értett egyet az ellenzéki vé-

leménnyel, hogy a kormány a virilizmus bevezetését a nemzetiségiek ellen, és hatalmának növelése végett tartotta szükségesnek. Azért vélte elfogadhatónak a virilizmust, mert a törvényhatóságok maguk határozzák meg az adókat, így a legvagyonosabb réteg képvisellete indokolt a közgyűlésekben.¹⁷ Az értelmiség háttérbeszorulását pedig az akadályozhatja meg, hogy adóját kétszeresen fogják számítani, s így megvalósítható a vagyonos réteg ellensúlyozása.¹⁸ Báró Eötvös József sem tartotta károsnak a közéletre a virilizmust, éppen ellenkezőleg, szükségesnek vélte a közigazgatás jó működéséhez.¹⁹

Magyar Almanach.
A virilisták és Fiume vagyonos polgárságának cím- s névjegyzéke (1888)

Korizmic László szerint a népképviselő elvének érvényesülését sem zárja ki a virilizmus, mert az csak a törvényhatósági bizottság létszámának felére vonatkozott.²⁰ A szavazás eredményeként a képviselők elfogadták a virilizmus bevezetését.²¹

A virilizmus intézményét a köztörvényhatósági törvény vezette be a polgári kori közigazgatásban, amit a kormány a következőkkel indokolt. A „legtöbb adófizetőkben biztosítani akarja a törvényhatóságokban azok közreműködését, kik megbírják a tiszteletbeli funkciókkal együtt járó tetemes költségeket; az értelmiség vagyoniilag függetlenebb tagjaiban pedig a józan szabadság legtermészetesebb és legértékesebb képviselőit hozza be a bizottságba.”²² Volt egy másik indok is: nem „mértányos választási esélyektől függővé tenni azon honpolgároknak a törvényhatósági önkormányzatba való befolyását,” akik nagy összeggel járultak hozzá a költségekhez.²³ Ez a konzervatív intézmény a centralizmus jegyeit viselte magán.²⁴

A törvény kimondta, hogy a törvényhatósági bizottság tagjainak fele az adott városban a legtöbb adófizetők közül kerüljön ki.²⁵ A virilizmus feltétele volt többek között, hogy nagykorú magyar állampolgár legyen az illető, aki országgyűlési választójoggal rendelkezik.

A törvényhatóság területén lévő ingatlan után járó földadót, házadót és jövedelemadót lehetett figyelembe venni. Az értelmiségiek egyenes állami adóját kétszeresen kellett érteni.²⁶ A férj vagy az apa adójához a feleség vagy a gyermek adóját is hozzá kellett számítani, ha vagyonukat kezelte.

Az azonos összegű adót fizetők közül sorshúzással döntötték el, hogy ki lesz a virilis. Ebben az esetben is elsőbbséget élveztek az értelmiségiek. A legtöbb adót fizetők névjegyzékét minden évben a területi adóhivatalok állították össze.²⁷ Ezt a jegyzéket a törvényhatósági bizottság hagyta jóvá. A virilis névsort az adóhivatalok kimutatásai alapján a törvényhatósági bizottság igazoló választmánya állította össze. Ez a választmány kilenc tagból állt, elnökét és három tagját a főispán nevezte ki. A virilisek jegyzékét a közgyűlés erősítette meg.²⁸ Mindenki csak egy bizottságnak lehetett a tagja. Ha valaki választás útján is bekerült a bizottságba, akkor döntenie kellett arról, hogy melyiket fogadja el.

A voksolások alkalmával általában a virilisek szavazata volt a döntő. „A törvényhatósági bizottság tagjainak az országgyűlési választójog alapján megválasztott másik fele eleve alárendelt szerepet játszott a közgyűléseken, még akkor is, ha történetesen valamennyien egysegesen léptek volna föl.”²⁹

Előfordulhatott, hogy a választott tagok a viriliseket támogatták szavazatukkal. A lakosság leggazdagabb rétege jutott ezáltal meghatározó szerephez. Ez is volt a törvény célja, hiszen így biztosította a kormány befolyását a törvényhatóságokban. A kormánypártiak részt vettek a városok életében, sőt akár ilyen összetételű többség is kialakulhatott a bizottságokban.

Sarlós Béla szerint előnye inkább csak a vármegyékben jelentkezett, mert ott kiszorította a vagyontalan nemességét. „A politikai fejlődést hosszú időre lehetet-

lenné tette a kiegyezés után általánosan bevezetett virilista módszer, amelyben a legszembetűnőbb formában nyilvánult meg a kiegyezés egész politikai rendszerének antidemokratizmusa.”³⁰ Kmetty is elfogadhatónak tartotta a virilizmust, mert „kell gondoskodni bizonyos mérséklő tényezőkről, kell gondoskodni olyan elemről, mely abban a törvényhatósági bizottságban az általánosabb, egyetemesebb felfogást képviseli még a helyi érdekekkel szemben is.”³¹ Előadásából az is kiderül, hogy tisztában volt a virilizmus elleni érvekkel is.

Az intézmény azonban ellenkezett a jogegyenlőség elvével. A kormány az ország sajátos viszonyaival indokolta a virilizmus bevezetését.³² Szükséges volt ez ahhoz, hogy helyi szinten is érvényesíteni tudja akaratát.

A városok átszervezése során 1871-ben Szegeden az egyik legélesebb vita a cégek virilis joga körül bontakozott ki. A törvény nem rendelkezett arról, hogy a cégek bírnak-e virilis választójoggal. Az átszervezéssel megbízott bizottság alosztálya az elsősorban megnevezett cégtulajdonost vette be a virilisek közé, azon indoknál fogva, hogy a választójog „személyhez kötött, s mint ilyen személyesen, nem pedig meghatalmazás által gyakorolható, a cégeknél pedig az elől megnevezett tekinthető ágalapítónak.”³³ A nem nevesített cégeket nem vették volna fel a listára.³⁴ A társas cégek virilis jogát az gyakorolta volna, akit a cég erre kijelöl. E kérdéskört illetően eltérő vélemények alakultak ki.

A virilis választójog tisztán személyhez kötött volt. Néhányan azt állították, hogy ebből nem lehet levezetni a cégek virilis jogát. A javaslat szerint a cég maga jelölte volna ki azt a személyt, aki e jogokat gyakorolta volna. A politikusok egy része állította, hogy ha egy cégnek nincs választójoga, akkor a meghatalmazott általi képviselőt még kevésbé lehet elfogadni.

Mások szerint, ha egy cég a kiszabott adót megfizette, akkor virilis képességgel is rendelkezhetne, „de a képesség még nem jog, s az csak akkor lehet, ha a személyre vagy személyekre alkalmazva is megüti a törvényes mértéket.”³⁵ Az érvelésben szereplő példa szerint, ha a földbirtokos 100 Ft adót fizetett volna, és egy cég is ugyanannyit adózna, akkor a cég választójogot gyakorolhatna. A cég egyik tagja ugyanúgy választó lett volna, mint a földbirtokos, holott a cég adóösszegét a tagokra elosztva 1/2 vagy 1/3 rész jutna, és így az nem jogosítaná fel a választójog gyakorlására. Viszont, ha egy társas cég annyi adót fizetett, hogy abból minden tagra esne olyan nagyságú összeg, amennyi a választójog gyakorlásához elég, akkor mindenki virilisenk számítana. Ellenkező esetben egyik tag sem lett volna virilis. Több megye (pl. Csongrád) is ezt az elvet hangoztatta.³⁶ Balogh János képviselő emelte fel szavát azon nézettel szemben, hogy a virilis jogot a cégek által választott személyek gyakorolják. Néhányan helyesnek tartották, hogy „a cég által fizetett adóösszeg a cégtulajdonosokra elosztassék, ha azok így elérik a virilis képességet, a virilisek közé felveendők legyenek.”³⁷ A Magyar János vezette csoport ezen az elképzelésen is túlment és azt állította, hogy „a cégekkel együtt a cégtulajdonosok mint ilyenek viriliséget is elveté.”³⁸

A virilis képviselőre az országgyűlési képviselőválasztási joggal rendelkező, nagykorú állampolgárokat jogosította fel az 1870:42. tc. 19. §-a. A cégeket a közgyűlés azzal az indokkal nem sorolta a legtöbb adófizetők közé,³⁹ hogy „mint cégek és társulatok országgyűlési képviselő választásra jogosítva nincsenek.”⁴⁰ Az országgyűlési választójog szabályait az 1848:5. tc. és annak első novelláris módosítása határozta meg a kiegyezést követően. A jogszabályok rendelkezései alapján megállapítható, hogy csak természetes személy vehetett részt a választásokon és gyakorolhatta politikai jogát. Az általános aktív választójogi feltételek között szerepelt többek között a magyar állampolgárság is.⁴¹ A magyar honpolgárságot alapesetben születéssel lehetett megszerezni. Első állampolgársági törvényünk (1879:50. tc.) pontosan meghatározta azokat az eseteket, amikor egy külföldi megszerezhetette a honpolgárságot. Ez szintén kizárta, hogy természetes személyeken kívül bárki más részt vegyen a képviselőválasztáson. Ezt a logikai érvelést követve megállapítható, hogy a cégeknek sem lehetett képviselőválasztási vagy virilis joga.

1872-ben a következő legtöbb adót fizető polgárok lettek tagjai a törvényhatósági bizottságnak: Aigner Károly id., Aigner József id., Aigner Károly ifj., Adler Lajos, Árvai Péter, Aigner József, Bamberger Samu, Benke József, Balogh János ügyvéd, Burger Zsigmond, Blás Kovács József, Bánhidi Vendel, Berta Mihály, Bokor József, Brunner József, Braun Mór, Csizsár János, Cinég József, Csányi Márton, Csiszár József, Dáni Ferenc, Dobszay Antal, Doró Imre, Dobó János, Egressi Péter, Eisenstädter Lajos, Eibeschtz Lipót, Erősköri Ignác, Erdélyi József, Felmayer Antal id., Felmayer Antal ifj., Fischer Ignác, Fluk Ferenc, Ferencsevits György, Fuchs Károly, Feiburger János, Grün János, Gál Antal, Gloszner János, Gábor József, Gár Ferenc, Gavallér Ferenc, Gróf István, Gerle Antal, Hoffer Károly, Hosszú Nándor, Heszlényi József, Hevér Dávid, Herz Dávid, Herz Lipót, Hartz Mihály, Henc János, Herzl Fülöp, Imre Antal, Kárász Benő, Kohner Miksa, Kis Dávid, Kovács Antal, Kremminger Antal, Krutrásztai József, Kátai István, Krebsz Mihály, Kardás Pál, Keppich Alajos, Kis István, Kopasz István ifj., Kémenczi Adalbert, Kolb Antal, Kis József (felsőváros) Kirschner Hermann, Kain József, Kopasz Mihály, Kis József (rókus), Leffter Mihály, László Mihály, Lengyel Lőrinc, Lipovszky József, Lévai Ignác, Lippai Nagy István, Mayer Ferdinánd, Masa József, Molnár Antal, Magyar József, Molnár Gábor, Nagy József, Nováky György, Neubaner József, Neskovits György, Okerny Gyula, Ördög János, Plann József id., Pap István, Petrovits István, Pacher Rudolf, Pálffy Ferenc, Pálffy Sándor, Pap József, Preges Mór, Pollák S. Sándor, Popovits Sándor, Reiger Mihály, Reiner Mór, Reizner Andrásy, Reines Ferenc, Rajki Mihály, Rákosi Nándor, Rózsa István, Rosenbaum Adalbert, Sümeghi Károly, Szüts Ferenc ügyvéd, Scheinberger Antal, Sávai János, Szüts Ferenc szűrszabó, Szél András, dr. Singer Mátyás, Seifmann Mór, Szél Imre, Schlesinger Henrik, Szemmari József, Szabó Imre, Simon Mihály, Szilberer Izidor, Tombácz Mihály, Tóth János, Tóth Mihály

mészégető, Tóth János ig., Traub Bernát, Vadász Manó, Varga Illés, Veszélka Ferenc, Vidra Sándor, Wagner Károly, Wagner Ferenc, Weiglein Ferenc, Wiener Mór, Zászlósi János, Zombori András, Zombory János és Zsótér Andor.

Ezek után sorrendben a legtöbb adófizető személyek a következők voltak: Molnár Márton, Vas János, Geizler János, Novák János, Vedres István, Zsuffa Antal, Ördög András, stb., akik ha egy virilis hely megüresedett, akkor előrébb léptek a listán. Az első három ilyen személy: Dáni Ferenc, Burger Zsigmond és Bánhidi Vendel volt, akik választás útján elnyert bizottsági tagságukat fogadták el.

A virilis személyek foglalkozás szerinti megoszlása a következőket mutatja: 91 kereskedő és iparos, 17 gazda, 3 lelkész, 3 tisztviselő, 16 ügyvéd, 2 mérnök, 6 orvos és 2 gyógyszerész. A választott tagok között 63 iparos, 30 gazda, 14 kereskedő, 13 ügyvéd, 8 tisztviselő, 4 tanító, 3 lelkész, 2 orvos, 2 gyáros és 1 gyógyszerész szerepelt.

Ez azt mutatja, hogy a virilisek és a választott tagok foglalkozásbeli megoszlása Szegeden kiegyensúlyozott volt. A virilisek között nagy számban voltak kereskedők és nagybirtokosok. 27 virilis és 12 választott képviselő számított nemzetiséginek. Azt is meg kell említeni, hogy az izraelitáknak a törvényhatósági bizottságban 14%-os volt az arányuk a napilap jelentése alapján.⁴²

A virilizmus megítélése a szakirodalomban sem egyértelmű, s elsősorban attól függ, hogy a politikai viszonyok melyik oldaláról szemlélik a szerzők a jogintézmény bevezetését. A virilizmus bevezetését kifejezetten „antidemokratikus” intézményként tartotta számon pl. Sarlós Béla, Csorba László, amellyel a kormány helyi szinten érvényesíteni akarta politikáját, biztosítva a nemzetiségiek és az ellenzéki politikusok háttérbeszorítását a törvényhatósági közgyűlésekben.

A hatalompolitikai érdekek jelentős szerepet kaptak. Az ellenzéki képviselők is ezt a jellemvonását emelték ki a parlamenti vita során. A népképviselői rendszer korlátozását jelentette a törvényhatóságok életében. Az 1848. évi törvényekkel is ellenkezett a virilizmus bevezetése. A kormány a legtöbb adót fizetők gazdasági szerepvállalásával indokolta nagyobb politikai befolyásuk biztosítását a helyi közéletben.

Véleményem szerint a virilizmus révén a kormány hatalmi politikáját akarta érvényesíteni a törvényhatóságokban. A virilizmus bevezetése a kormány szempontjából igazolható, ami a dualizmus védelmét szolgálta. Ez a legvagyonosabb réteg érdekeivel volt összhangban, amelynek kezébe került a városi vagyon feletti rendelkezés lehetősége, garantálva ezáltal a gazdaság fejlődését. Előnyös volt abból a szempontból, hogy a közigazgatásból kiszorították a vagyontalan nemesiség politikai szerepvállalását. Az 1875-ben bekövetkezett pártfúziót követően tovább erősödött a kormánybefolyás és a kormányfelügyelet a törvényhatóságokban, ami együtt járt a virilizmus rendszerének értelemszerű fenntartásával, szűkítve a törvényhatósági bizottság társadalmi bázisát.

Jegyzetek

- ¹ A köztörvényhatósági törvényben (1870:42. tc.) az 1843. évi konzervatív álláspont győzedelmeskedett. Ez a rendszer a „polgárok biztonságára nézve elegendő kezességet nem nyújt, a városok polgári állásához pedig egészen méltatlan, s lehetetlenné teszi azoknak alkotmányos kifejlődését.” (Fayer László: *Az 1843-iki büntetőjogi javaslatok anyaggyűjteménye*. II. Budapest, 1896. 332. p.). Erre találunk utalást Miru György tanulmányában is: Miru György: *A reformpolitika esélyei a kiegyezést követő évszázadokban* (Századok, 1999, 3. sz., 544. p.)
- ² Sashegyi Oszkár: *A neoabszolútizmus rendszere 1849–1867*. In: Pölöskei Ferenc, Ránki György (szerk.): *A magyarországi polgári államrendszerek* (Budapest, 1981, 94–95. p.)
- ³ Kajtár István: *A burzsoá városigazgatás jogi rendjének kialakulása Európában és Magyarországon*. In: Mezey Barna (szerk.): *Jogtörténeti előadások I.* (Budapest, 1990, 93. p.). Ugyanezen a véleményen volt Szita János is: Szita János: *A közigazgatás tevékenysége és szervezete a neoabszolútizmus első felében (1849–1854)*. In: Mezey Barna (szerk.): *Jogtörténeti előadások I.* (Budapest, 1990, 121. p.)
- ⁴ Sashegyi, 1981, 84. p. A nyers virilizmus bevezetéséről és annak jelentőségéről beszélt Hencz Aurél is: Hencz Aurél: *Területrendezési törekvések Magyarországon. Az államigazgatási jogi szabályozás aspektusából* (Budapest, 1973, 86. p.). Ez a szabályozás valamennyi városra kiterjedt, lásd: Kajtár, 1990, 93. p.
- ⁵ Ezen a véleményen volt Majthényi Dezső is, aki nem fogadta el azt az érvet, hogy azért kell bevezetni, mert a virilisek nagyobb anyagi erővel támogatják a törvényhatóságokat. Lásd: Nagy Iván (szerk.): *Az 1869-dik évi ápril. 20-dikára hirdetett országgyűlés képviselőházának naplója* (Pest, 1870, 9. köt., 146. p.; továbbiakban: KN.). Szontagh Pál is egyetértett Majthényi álláspontjával: KN. 9. köt., 148. p.
- ⁶ KN. 9. köt., 169. p.
- ⁷ KN. 9. köt., 180–181. pp. Móricz Pál felszólalása.
- ⁸ KN. 9. köt., 190. p.
- ⁹ KN. 9. köt., 192. p.
- ¹⁰ A jogegyenlőség elvének sérülését jelentené a virilizmus bevezetése: KN. 9. köt., 40., 88. p.
- ¹¹ KN. 9. köt. 75. p. Györfly Gyula felszólalása. Az arisztokrácia hatalomra kerüléséről beszélt a „demokrácia köpenyében” Almásy Sándor is: KN. 9. köt., 157. p. Hasonló véleményen volt még Schwarcz Gyula: KN. 9. köt., 171–175. pp.
- ¹² KN. 9. köt., 162. p.
- ¹³ KN. 9. köt., 98., 134. p.
- ¹⁴ Csorba László: *A dualizmus rendszerének kiépülése és a konszolidált időszak (1867–1890)*. In: Gergely András (szerk.): *19. századi magyar történelem 1790–1918* (Budapest, 1998, 381. p.)
- ¹⁵ KN. 9. köt., 298. p.
- ¹⁶ KN. 9. köt., 177. p.
- ¹⁷ KN. 9. köt., 53. p.: Perczel Béla sem fogadta el a nemzetiségellenes érveket, s pont Mocsáry Lajos képviselőre hivatkozott. KN. 9. köt., 67. p. Mocsáry Lajosnak meghatározó szerep jutott a törvényjavaslat elfogadásában. Lásd: Tóth Ede: *Mocsáry Lajos élete és politikai pályakezdetek, 1826–1874* (Budapest, 1967, 166–176. p.). Korizmics László szerint a virilizmus nincs magyarsághoz kötve: KN. 9. köt., 158–159. p. A közterhekhez való hozzájárulás nagyságát emelte ki Olgyay Zsigmond: KN. 9. köt., 169. p.
- ¹⁸ KN. 9. köt., 67. p.: Perczel Béla felszólalása.
- ¹⁹ KN. 9. köt., 152. p.
- ²⁰ KN. 9. köt., 158–159. p.
- ²¹ Támogatón szólt fel: Latinovics Vincze (KN. 9. köt., 181–182. p.), báró Kemény István (KN. 9. köt., 185–186. p.), Ürményi Miksa (KN. 9. köt., 195–197. p.). Egyébként Kossuth Lajos sem értett egyet a virilizmus bevezetésével, lásd: Szabad György: *Kossuth irányadása* (Budapest, 2007, 237. p.)
- ²² Csizmadia Andor: *A magyar városi jog. Reformtörekvések a magyar városi közigazgatásban* (Kolozsvár, 1941, 172. p.)
- ²³ Uo., 172. p.
- ²⁴ Pölöskei Ferenc: *A városok jogállása a polgári korban*. In: Máté Gábor, Zlinszky János (szerk.): *Degré Alajos Emlékkönyv* (Budapest, 1995, 223–224. p.)
- ²⁵ Ez volt az ún. nyers virilizmus. Az 1929:30. tc. vezette be a másik fajtáját, a puha virilizmust, amelynek értelmében már a virilisek választottak maguk közül törvényhatósági bizottsági tagokat. A virilizmusról lásd még: Gratz Gusztáv: *A dualizmus kora. Magyarország története 1867–1918*. 1. köt. (Budapest, 1934, 93. p.); Sarlós Béla: *A közigazgatás polgári jellegéről*. In: Pölöskei Ferenc, Ránki György (szerk.): *A magyarországi polgári államrendszerek* (Budapest, 1981, 296–297. p.); Ruszoly József: *A Város és polgára. Válogatott írások Szegedről* (Szeged, 1999, 8. p.); Sági Vilmos: *Az államszervezet*. In: Sarlós Márton (szerk.): *Magyar állam- és jogtörténet* (Budapest, 1962, 221–243. p.); Ruszoly József: *A szegedi népképviselői közgyűlés 1848–1871* (Szeged, 1984, 13. p.); Miru György: *A dualista politikai rendszer és működése*. In: Veliki János: *Polgárosodás és szabadság (Magyarország a XIX. században)* (Budapest, 1999, 187. p.); Irinyi Károly: *A politikai közgondolkodás és mentalitás változatai Debrecenben 1867–1918* (Debrecen, 2002, 38. p.); Meznerics Iván–Torday Lajos: *A magyar közigazgatás szervei 1867–1937* (Budapest, 1937, 59. p.); Horváth Ferenc: *Szombathely város képviselőtestülete és bizottságai 1860–1944*. In: Bónis György, Degré Alajos (szerk.): *Tanulmányok a magyar helyi önkormányzat múltjából* (Budapest, 1971, 339. p.); Irinyi Károly: *A politikai közgondolkodás és mentalitás Debrecenben (1867–1918)*. In: Gunst Péter (szerk.): *Debrecen története 1849–1919*. 3. köt. (Debrecen, 1997, 287. p.); Ruszoly József: *A városi bírótól a polgármesterig (A polgárnagy)*. (Szeged, 1995, Július-december, 7–12. sz. 4–8. p.); Stipta István: *Intézménytörténeti adalékok az 1870:XLII. tc. végrehajtásához*. In: Tóth Károly (szerk.): *Emlékkönyv Dr. Cséka Ervin születésének 70. és oktatói munkásságának 25. évfordulójára* (Acta Universitatis Szegediensis de Attila József Nominatae, Acta Juridica et Politica, Tom. 41., Szeged, 1992, 489. p.); Kozári Monika: *A dualista rendszer* (Budapest, 2005, 207. p.); Blazovich László: *Szeged rövid története*. In: Uő. (szerk.): *Dél-alföldi évszázadok 21.* (Szeged, 2005, 150. p.); Vörös Károly: *Budapest legnagyobb adófizetői 1873–1917* (Budapest, 1979, 7–9. p.); Gergely Jenő: *A dualizmus kora (1867–1918)*. In: Kristó Gyula, Barta János, Gergely Jenő (szerk.): *Magyarország története 2000-ig* (Budapest, 2002, 450. p.)
- ²⁶ Sarlós Béla: *Közigazgatás és hatalompolitika a dualizmus rendszerében* (Budapest, 1976, 80. p.). Ilyenek számtottak a tanárok, a tanítók a lapszerkesztők, a Magyar Tudományos Akadémia tagjai, az ipar- és a kereskedelmi kamarák tagjai, az ügyvédek, az orvosok, a sebészek, a mérnökök, a gyógyszerészek, a bányászok, az erdészek és a gazdatisztek. Lásd: Irinyi, 2002, 38. p.; Ruszoly József: *Szeged szabad királyi város törvényhatósága 1872–1944. Tanulmányok és forrásközlés*. In: Blazovich László (szerk.): *Tanulmányok Csongrád Megye történetéből, XXXV.* (Szeged, 2004, 11. p.); Csorba László: *A dualizmus rendszerének kiépülése és a konszolidált időszak (1867–1890)*. In: Gergely András (szerk.): *19. századi magyar történelem 1790–1918* (Budapest, 1998, 380–380. p.); Horváth, 1971, 339. p.; Ruszoly József: *Állandóság és változás a városi szervezetben*. In: Gaál Endre (szerk.): *Szeged története 1849–1919*. 3/2. köt. (Szeged, 1991, 667–669. p.); Kajtár István: *A 19. századi modern magyar állam- és jogrendszer alapjai. Európa – Haladás – Magyarország* (Budapest–Pécs, 2003, 207. p.). Kajtár István beszél a tisztított virilizmusról, amely abban különbözött a nyers virilizmustól, hogy a fővárosban az összes választó a közgyűlés virilisz tagjait a betöltendő létszám hatszorosát kitevő, legtöbb adót fizetők közül választotta: Kajtár István: *A burzsoá városigazgatás jogi rendjének kialakulása Európában és Magyarországon*. In: Mezey Barna (szerk.): *Jogtörténeti előadások, I.* (Budapest, 1990, 95. p.). Gergely András a virilizmust, mint „kényyszer-képviselői” rendszert említi tanulmányában: Gergely András: *Területi autonómiák – lokális önkormányzatok a XIX. századi Magyarországon*. In: Gergely Jenő (szerk.): *Autonómiák Magyarországon 1848–1998* (Budapest, 2004, 51. p.)
- ²⁷ Horváth, 1971, 339. p.
- ²⁸ Sarlós, 1976, 80. p.
- ²⁹ Uo., 81. p.
- ³⁰ Uo., 82. p.

- ³¹ Kmety Károly: *A közigazgatás reformja*. A Magyar Jogászegylet közjogi és közigazgatási jogi bizottságában 1914. évi január és február havában tartott előadás-sorozat (Magyar Jogászegyleti Értekezések. Új Folyam, VIII. köt., 57. füzet. Budapest, 1914, 27. p.)
- ³² Nagy Ferencz: *A magyar városi jog* (Budapest, 1912, 115. p.). A virilizmus eltörlését indítványozták: Csongrád Megyei Levéltár: Szeged város törvényhatósági bizottságának jegyzőkönyve: IV. B. 1402. 1867-1944. 1-58. k., 1872, 235. sz. A virilizmus gyakorlati megvalósulásához: Simonffy Emil: *Zalaegerszeg képviselőtestülete és tanácsa a polgári kor első évtizedeiben (1848-1872)*. In: Bónis György-Degré Alajos: *Tanulmányok a magyar helyi önkormányzatok múltjából* (Budapest, 1971, 235-283. p.)
- ³³ Szegedi Híradó (továbbiakban: SzH.) 1871. október 22. 127. sz. A társas cégek s a virilis jog.
- ³⁴ Uo. 127. sz.
- ³⁵ Uo. 127. sz.
- ³⁶ Uo. 127. sz.

- ³⁷ SzH. 1871. október 27. 129. sz. Szeged város szervező közgyűlése.
- ³⁸ Uo. 129. sz.
- ³⁹ Ruszoly József: *A városi szervezet reformjai*. In: Gaál Endre: *Szeged története 1849-1919*. 3/2. köt. (Szeged, 1991, 648. p.)
- ⁴⁰ SzH. 1871. október 22., 127. sz. A társas cégek s a virilis jog.
- ⁴¹ Ruszoly József részletesen bemutatta az 1848:5. tc. létrejöttét és az aktív választójogi feltételeket: Ruszoly József: *Újabb magyar alkotmánytörténet 1848-1949. Válogatott tanulmányok* (Budapest, 2002, 43-44. p.); Uő.: *Alkotmány és hagyomány. Újabb jog- és alkotmánytörténeti tanulmányok* (Szeged, 1997, 62-63. p.). Ruszoly szerint a német jogban „bizonytalanság uralkodott az állampolgársági követelmény terén.” Az államok többsége nem sorolta az állampolgárságot az aktív választójogi feltételek közé. Ruszoly J.: *Alkotmánytörténeti tanulmányok. I. Rendiség és népképviselő* (Szeged, 1991, 26. p.). Az első szegedi népképviselői választások történetéhez: Uő., 1997, 103-116. p.
- ⁴² SzH. 1871. december 13., 149. sz. Szeged város köztörvényhatósági bizottsága.

MŰHELY

Maruzsa Zoltán

Ausztria hadianyag-szállításai az NSZK részére – A semlegesség és az államszerződés egy speciális szempontból

Ausztriát a hidegháborúban többször érték vádák elsősorban a Szovjetunió és a Moszkvával szövetséges államok részéről, hogy 1955-ben létrejött semlegességét megsérti. Visszatérő vád volt a NATO kötelékében álló repülőgépek átrepülésének engedélyezése, vagy például a kommunizmus elleni nyugati propaganda tolerálása Ausztria területén.¹ Ezen vádák között szórványosan felmerült a nyugati világgal való katonai együttműködés vádja is, sőt, a Szovjetunió azért nem támogatta Ausztria csatlakozását az Európai Szén- és Acélközösséghez, majd az Európai Gazdasági Közösséghez, mert azokat egyfelől a NATO által létrehozott, katonai jelentőségű szervezeteknek tartotta, másfelől pedig a gazdasági Anschluß egyik megakadályozandó formájának tekintette.² Érdekes módon a vádák között alig szerepel az NSZK részére történő hadianyag-szállítások ügye, holott ma már tudjuk, hogy ilyenekre sor került. Ennek oka alighanem az, hogy ezen szállítások nagyságrendje nem volt túl magas (pontos mértéke ugyanakkor nem rekonstruálható), illetve a szállításokra megfelelő titoktartás mellett került sor. A titoktartás oka az lehetett, hogy egyfelől a semleges államok hadianyag-szállításainak megítélése még a nemzetközi jogi lehetőségek megléte esetén sem volt kedvező például a lakosság körében,³ másfelől a német újrafegyverkezésben való osztrák részvételt tiltotta az államszerződés. A német újrafegyverkezésben való osztrák közreműködés azonban alacsony nagyságrendje ellenére is igen sokrétű volt, a Bundeswehr Ausztriában folytatott toborzásától kezdve az egyenruhák egyes részeinek ausztriai gyártásáig,⁴ így annak teljes körű elemzését nem tűzhettük ki magunk elé.

Jelen tanulmány célja, hogy az ezekben a kérdésekben illetékes osztrák külügyminisztérium (Bundesministerium für Auswärtige Angelegenheiten) nemzetközi jogi irodája (Völkerrechtsbüro) német fegyverszállításokkal kapcsolatos állásfoglalásait megvizsgáljuk. Erre azért nyílik lehetőségünk, mert különleges kutatási engedéllyel sikerült megszerezni az egyébként 1945-ig visszamenőleg zárolt nemzetközi jogi iroda ezen kér-

déssel foglalkozó dokumentumait, vagy legalábbis azok egy részét. Értelemszerűen a nemzetközi jogi iroda állásfoglalásaitól függetlenül megtörténhetett vagy elmaradhatott egy-egy szállítás, és bizonyára olyan titokban is sor került hadianyag szállítására, amiről a külügyminisztérium nem is szerzett tudomást, arról nem is beszélve, hogy a szállítások egy része jelentős kerülővel, több ország fegyverkereskedőinek közbeiktatásával is eljuthatott az NSZK fegyveres erőihez. Éppen ezért szűkítettük kutatásunkat ezen tanulmány keretein belül a külügyminisztériumi állásfoglalások vizsgálatára.

A semleges állam hadianyag-szállításaira vonatkozó nemzetközi jogi szabályok

A semlegesség katonai követelményeit egy szárazföldi háborúban az 1907-ben aláírt második hágai egyezmény 5. szerződése tartalmazza. Bár ezen rendel-